

ABOUT DANILO KIŠ'S INTERVIEWS

Tatijana Petrika
PhD, West University of Timișoara

Abstract: Interviews of local and foreign journalists (sometimes with professional literary critics) with Danilo Kiš, were published in the volume Gorki talog iskustva / The bitter tale of experience from 1972 to 1989. Together, these interviews form a coherent theoretical basis for whoever wants to know more about the creation of this writer. They contain many autobiographical data, which Danilo Kiš inserted, not only to satisfy the curiosity of the interlocutor, but also because he was constantly concerned about the connection between fiction and realism, between descriptions and descriptors / those that describe, between literature and life, perceived as two competing phenomena.

Keywords: interview, Danilo Kiš, published, literary, writer.

„Mă consider un scriitor central-european până la măduvă.”

Danilo Kiš s-a afirmat ca intelectual și scriitor european. Așa cum a precizat răspicat, nu o dată, în interviurile sale, există o foarte mare diferență între ceea ce se poate înțelege prin poziția de intelectual și scriitor european și ceea ce derivă din poziția de intelectual și scriitor sârb. În viziunea sa, un scriitor european are mai multe posibilități de a-și face auzită vocea în literatură și, prin extensie, în cultură și societate. Acesta poate să pună la îndoială întreaga ordine socială în care trăiește, poate să propună soluții, poate să respingă.

Referitor la tradiția central-europeană, Kiš remarcă, în interviurile sale, faptul că este foarte dificil să definească, într-un mod omogen, termenul de *central-european*. Spre exemplu, luându-se pe sine ca reper, se consideră semi-evreu, ba chiar evreu. A trăit atât în Ungaria, cât și în Iugoslavia, a crescut citind două limbi și două literaturi, iar literatura Occidentală, rusă și evreiască, a întâlnit-o în această zonă centrală, marcată geografic, la confluența dintre Budapesta, Viena, Zagreb și Belgrad: „Mă consider un scriitor central-european până la măduvă.”¹ (trad. n., Tatijana Petrika). Viața sa se petrece, așadar, în mai multe culturi, în mai multe limbi, în mai multe țări. Însă, mai presus de toate, Danilo Kiš este un scriitor european, deoarece Iugoslavia, țara din care provine, aparține Europei. Cultura și literatura acestei țări sunt de natură europeană.

Zațul amar al experienței. Interviul de tip poetic

Semnificația pe care însuși autorul a dat-o interviului de tip poetic se poate vedea din faptul că *Po-etika, a doua carte* (1974) conține exclusiv conversații care au avut drept scop apariția romanului *Peščanik/Clepsidra* (1972). Toate acestea sunt, mai apoi, incluse în volumul *Homo poeticus*, constituind, astfel, un important punct de plecare în investigarea creației acestui scriitor.

În aceeași perioadă au fost publicate încă două volume de-ale scriitorului sârb, care se confruntă reciproc, ca text și metatext. Aceste două volume sunt *Criptă pentru Boris Davidovici* (1976) și *Ora de anatomie* (1978). Kiš a refuzat, în mod consecvent, să dea

¹ Danilo Kiš, *Gorki talog iskustva*, Beograd, Editura Prosveta, 2007, p. 8. „Pisati u provinciji značilo je tada – a znači, mislim, i danas – biti pesnik, neka vrsta deklarisanje jurodive i provincijske budale, koja rimuje svoje mutne i tajne ljubavne porive.”

interviuri jurnaliștilor sârbi. Credem că două excepții merită o atenție deosebită: conversația cu Dževad Sabljaković, purtată în 1984, în cadrul emisiunii TV *Umetničko veče/Seară artistică* (aici, cauza fiind obținerea premiului Andrić pentru romanul *Enciclopedia morților*), și un interviu publicat într-un ziar, cu acordul scriitorului. Ambele interviuri au fost incluse, ulterior, în volumul *Gorki talog iskustva/Zațul amar al experienței*.

Titlul conversației purtate cu Dragan Barjaktarević, *Gorki talog iskustva/Zațul amar al experienței*, dă seama despre unul dintre cele mai vechi interviuri ale lui Kiš (1973).

Despre începutul său literar, Kiš vorbea în *Gorki talog iskustva/Zațul amar al experienței*, despre anii în care a studiat, ani în care a avut condiții exemplare pentru a studia arta literară. În acei ani, trăia la Cetinje, unde ploua luni întregi, fapt care l-a determinat pe Kiš să rămână în casă sau în bibliotecă, pentru a se dedica studiului.

Ce înseamnă să fii scriitor iugoslav la Paris?

Din octombrie 1979 și până în octombrie 1989, Kiš locuia la Paris. Discuțiile pe care le-a purtat, în acel deceniu, cu jurnaliștii străini trasează o linie de punct literar culminant, în care autorul evită, în mod constant, tot ceea ce ar fi putut face ca opera sa să dobândească o calitate extra-literară și un succes facil la public.

După *Enciclopedia morților*, volum publicat în 1983, Danilo Kiš se reîntoarce la eseuri, fiind, în același timp, în căutarea celei mai potrivite forme pentru un tip de carte autobiografică, „în care își va zdruncina”, în ordine cronologică, viața și literatura sa. Titlul acestei cărți va fi: *Life & Literature* (1989). Se decide pentru o carte de interviuri, alegând ca intervievatul să fie jurnalistul suedez Gabi Glaișman. Dintre cele trei sute de pagini prevăzute, Kiš a scris doar douăzeci (1986), pe care le-a inclus în volumul său *Život, literature/Viață și literatură*.

Kiš a mărturisit că a început să scrie din plictiseală: ”A scrie în provincie a însemnat atunci – și cred că și astăzi înseamnă – să fii poet, un fel de nelegiuit și un nebun provincial, care rimează afecțiunile sale neclare cu secretele iubirii.”² (trad. n., Tatijana Petrika).

În anii 1948/1949, Kiš a sosit la Belgrad, pentru un an. În interviul său, mărturisește faptul că Belgradul a fost pentru el un vis, o adevărată metropolă a idealurilor, visul de refugiu din provincie. Sosit la Belgrad, Kiš și-a găsit refugiu în acea lume a boemei, în „Tri șesira/Trei pălării“, în „Prešernova klet“, unde a băut, pe stomacul gol, întotdeauna până la sfârșit, însă și-a păstrat, ca pe un secret al său, formula de supraviețuire, una posibilă, pe care nu a găsit-o la bar, ci într-o carte.

„Cum ați reușit, domnule Tin, să supraviețuiți în pofida boemei, să învățați atâta, în timp ce aceia care au băut cu dumneavoastră, mai mult sau mai puțin toți s-au scufundat?”³ Scriitorul a răspuns: „Am băut noaptea, și am lucrat ziua.”⁴ (trad. n., Tatijana Petrika). Iată, în această anecdotă se ascunde acea formulă magică pe care Kiš a păstrat-o și pe care a urmat-o. Întreaga zi și-a petrecut-o în Biblioteca Națională, citind și mergând pe la cursuri, iar noaptea a încercat să descopere taina pe care o ascundea boema. Bineînțeles, între timp a dormit.

A studiat literatura universală, a scris eseuri și a tradus, iar, în prima sa carte, *Mansarda*, căreia i-a dat denumirea de poem satiric, sunt descrise întâmplările și gusturile sale amare, ale dezamăgirii, petrecute în capitala Serbiei. Totul este în *Mansarda* prea poetizat și prea schimbat, iar undeva, spre fundalul cărții, stă un zaț amar al experienței. Iar acest zaț amar al experienței, spunea Danilo Kiš, a rămas și va rămâne și în celelalte opere ale sale, iar

² *Ibidem*, p. 10. „Kako ste uspeli, gospodine Tin, da opstanete uprkos boemiji, da toliko naučite, dok su oni koji su s vama pili, manje ili više svi potonuli?”

³ *Ibidem*, p. 10. „Ja sam noću pio, a danju radio.”

⁴ *Ibidem*, p. 11. „Do pokušaj traženja moje sopstvene ličnosti, mog sopstevog ja, želja da se nade neka prvobitna čistota, katkad u svetu detinjstva, katkad u sebi samom.”

acest fapt nu este altceva decât „o încercare de a-mi căuta propria personalitate, propriul meu „EU“, dorința de a găsi o puritate originală, uneori în lumea copilăriei, alteori în mine însumi.”⁵ (trad. n., Tatijana Petrika)

În operele sale, Danilo Kiš vizează o singură temă, și anume, lumea copilăriei proprii. „Fiecare scriitor scrie acele cărți pe care știe să le scrie.”⁶ – a menționat Kiš. Scrierile lui Kiš se întemeiază pe experiență proprie, pe trăiri și suferințe personale. Aceste trăiri ale lui Danilo Kiš, sunt considerate a fi un tip de realism liric care, de obicei, sunt urmate de primele perioade din creația scriitorului. *Psalm 44* este singurul volum a lui Danilo Kiš în afara ciclului autobiografic: „Și această operă este întemeiată pe o întâmplare autentică și, în esență, prin anumite asociații lirice și autentice, nu este departe de cronicile mele de familie.”⁷ (trad. n., Tatijana Petrika).

Relația dintre scriitor și critic este una tradițională, conform căreia nu scriitorul este acela care trebuie și care știe să vorbească despre opera sa, ci este exclusiv dreptul criticului și al cititorului să își dea părerea.

“Cărțile, totuși, servesc la ceva” este interviul realizat de către Vida Ognjenović, la 3 iunie 1973. ”Un prozator este o persoană care a ales o modalitate de acțiune secundară, pe care o putem numi acțiune prin descoperire.” scria Sartre în eseul “Ce înseamnă a scrie?”⁸ (trad. n., Tatijana Petrika).

Scrierea este, de fapt, o căutare a propriei identități. Atunci când un interlocutor și-a dat seama că scrierea înseamnă ”a spune lucrurile într-un anumit fel”, renunță la publicitate. Iar atunci când dorește să spună unele lucruri, acesta devine jurnalist ori politician. Și apoi nu scrie proză. Proza începe acolo unde mesajul sfârșește. Criticul este singurul cititor al cărții. Deoarece nu există public, acesta se identifică cu publicul și scrie adesea ca un cititor, prin prisma acestuia. Așadar, acesta umple decalajul dintre carte și lume. Cărțile nu sunt altceva decât arhivele personale și familiale ale scriitorului. Studiind textele sale, simultan vom studia și biografia scriitorului.

Așa cum am mai spus, cititorul este, în ultimă instanță, cel care dă autorului cea mai mare satisfacție: ”Aș prefera să am zece cititori reali decât o sută sau o mie care nu au ajuns la carte prin similitudine selectivă, ci întâmplător.”⁹ (trad. n., Tatijana Petrika).

Referitor la cultura franceză, spune Danilo Kiš că este, mai presus de toate, o cultură a medierii, un teren pe care ar putea crește și dezvolta o cultură europeană sau chiar o cultură universală în cel mai larg sens al cuvântului. Parisul este, încă, o piață de idei, unde este vândut la licitație tot ceea ce cultura mondială a livrat dintr-însa în altă parte.

„Noi, iugoslavii, suntem marginalizați, și vom rămâne marginalizați, ca și cultură, ca și literatură, noi nu existăm, nici la Paris, nici în altă parte a lumii. Aceasta este soarta națiunilor mici, mai precis a micilor limbi.”¹⁰ Ce înseamnă să fii scriitor iugoslav la Paris? Kiš afirmă că tot ceea ce se întâmplă în cultură, politică, literatură face parte din lumea lui. Îi sunt cunoscute toate numele culturii franceze. „Aceștia nu împărtășesc lumea mea. Nu se poate face nicio referire între noi, în ceea ce privește cultura noastră, despre temele și problemele

⁵ *Ibidem*, p. 22. „svaki pisac piše one i onakve knjige kakve ume da piše.”

⁶ *Ibidem*, p. 23. „I to delo zasnovano je na autentičnom događaju i, u suštini, po iszevsnim lirskim i intelektualnim asocijacijama, nije daleko od mojih porodičnih hronika.”

⁷ Danilo Kiš, *Gorki talog iskustva*, Beograd, Editura Prosveta, 2007, p. 41. „Prozni pisac ječovjek koji je izabrao jedan način sporedne akcije, koju bismo mogli nazvati akcijom putem otkrivanja.”

⁸ *Ibidem*, p. 112. „Više bih voleo (to, nažalost, ne zavisi od mene) deset pravih čitalaca od stotinu ili hiljadu onih koji nisu došli do knjige po izbornoj srodosti nego je to slučajno.”

⁹ *Ibidem*, p. 116. „Mi, Jugosloveni, mi smo marginalni i ostaćemo marginalni. Kao kultura, kao literatura, mi ne postojimo, ni u Parizu ni nigde u svetu. To je sudbina malih naroda, tačnije malih jezika.”

¹⁰ *Ibidem*, p. 116. „Ali oni ne dele moj svet. Između nas nisu moguće nikakve reference kad je reč o našoj kulturi i o njenim ključnim temama i problemima. Njihove teme su i moje; moje nikad nisu i njihove.”

cheie ale acesteia. Temele lor sunt, de asemenea, temele mele; iar temele mele nu sunt niciodată temele lor.”¹¹ - mărturisea Kiš într-un interviu.

De ce a ales să locuiască la Paris? Danilo Kiš mărturisește: „Generația mea reprezintă sfârșitul unei alte tradiții a intelectualilor iugoslavi din Franța. Acum toată lumea vorbește engleză, dar pe vremea mea, la școală, am învățat franceza. Pentru noi a existat doar Parisul. În 1959 am venit pentru prima dată la Paris. Pentru mine, Parisul a fost un vis al unui tânăr care dorea să fugă de acasă. Abia mai târziu am văzut că Parisul nu arată chiar așa cum este descris în literatură.”¹² (trad. n., Tatijana Petrika).

Concluzii

Un element decisiv în literatura central-europeană este tocmai tehnica prin care prozatorii și eseștii cultivă lirismul ironic. Combinația de lirism sloven și maghiar, cu o accentuată parte de ironie și autoironie, este venită, în cazul lui Danilo Kiš, de la evrei. Pe lângă faptul că poate să fie considerat un scriitor postmodern, cărțile sale se încadrează perfect în matricea literaturii central-europene, cu subtile inserții ebraice. Una dintre caracteristicile de bază ale Europei Centrale este cunoașterea mai multor limbi și ușurința de a transfera achizițiile culturale dintr-un spațiu într-altul, fără a denatura perspectivele receptării.

Asemenea altor intelectuali sârbi, precum Mirko Kovač, David Albahari, Bora Ćosić, Šćepanović, Borislav Pekić, și Danilo Kiš este un scriitor al generației de mijloc. În contextul acestei generații, stau ascunse, în mod esențial, lumi diferite. În proza lor, când este vorba de război, se schimbă unghiul de vedere, ceea ce înseamnă că nu participanții vorbesc, ci martorii, iar acest aspect schimbă radical lucrurile. Războiul devine, prin urmare, o metaforă sau un fundal în aproape toate scrierile lor. Aceste trăsături stilistice pot fi reperate și la nivelul interviurilor pe care scriitorii sârbi le-au dat de-a lungul timpului.

Multe dintre interviurile la care am făcut referire în acest articol nu sunt cunoscute cititorului român. Am încercat să demonstrăm că, prin traducerea acestor interviuri în limba română, Danilo Kiš ar putea să fie mai bine cunoscut și receptat.

BIBLIOGRAPHY

Kiš, Danilo, *Enciclopedia morților*, Traducere de Mariana Ștefănescu, Cuvânt înainte de Laurențiu Ulici, București, Editura Univers, 1996.

Kiš, Danilo, *Enciclopedia morților*, Traducere din limba sârba și note de Mariana Ștefănescu, Iași, Polirom, 2008.

Kiš, Danilo, *Suferințe timpurii*, Traducere din limba sârba și note de Mariana Ștefănescu, Iași, Polirom, 2008.

Kiš, Danilo, *Criptă pentru Boris Davidovici*, Traducere din limba sârbă de Simeon Lăzăreanu, Postfață de Cornel Ungureanu, Editura de Vest, Timișoara, 1992.

Kiš, Danilo, *Criptă pentru Boris Davidovici (Grobница za Borisa Davidoviča, 1969)*, Traducere din limba sârbă de Simeon Lăzăreanu, Prefață de Adriana Babeți, Iași, Polirom, 2009.

Kiš, Danilo, *Grădina, cenușa*, Traducere din limba sârbă de Ioan Radin Peianov, București, Univers, 2000.

¹¹ *Ibidem*, p. 138. „Moja generacija predstavlja kraj duge tradicije jugoslovenskih intelektualaca u Francuskoj. Sada svi govore engleski, ali u moje vreme u školi se mahom učio francuski. Za nas je postojao sam o Pariz. Prvi put sam došao u Pariz 1959.godine. Pariz je za mene predstavljao san mladića koji želi da pobegne od kuće. Tek kasnije vidim da Pariz ne izgleda onako kako je opisan u literaturi.”

¹² Tudor Arghezi, „Zădărnice”, în *Pamflete*, p.209.

Kiš, Danilo, *Grădina, cenușa*, Traducere din limba sârbă de Ioan Radin Peianov, București, Editura Univers, 2010.

Kiš, Danilo, *Mansarda*, Beograd, Editura Arhipelag, 2014.

Kiš, Danilo, *Ultimul refugiu al bunului simț*, în "Orizont", 2003, nr. 3.

Kiš, Danilo, *Sfaturi pentru un tânăr scriitor*, în "Orizont", 2003, nr. 10.

Kiš, Danilo, *Wariacje na tematy srodkowoeuropejskie*, traducere în polonă de K. Zorawski, în "Res Publica", 1989, nr. 1.

Kiš, Danilo, *Gorki talog iskustva, priredila Mirjana Miočinović*, Beograd, Editura Prosveta, 2007.

Kiš, Danilo, *Život i literatura, red. Mirjana Miočinović*, Beograd, Editura Prosveta, 2007.